دو فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، دوره ۳، شماره ۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، صص۱-۲۵

تحلیل رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با توسعه اجتماعی
(مطالعه موردی شهروندان شهر رشت)

عبدالرضا باقری بنجار[۱]

سجاد مرجانی[۲]

چکیده

پژوهش حاضر تحلیل رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با توسعه اجتماعی در بین شهروندان شهر رشت می باشد. این پژوهش با روش پیمایش و با استفاده از تکنیک پرسشنامه در شهر رشت انجام شده است؛ جامعه آماری شهروندان شهر رشت بوده و از این جامعه ۳۹۰ نفر بصورت نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای انتخاب شدند؛ مهمترین نتیجه این تحقیق تایید فرضیه اصلی یعنی برقراری رابطه معنادار و مثبت بین آگاهی از حقوق شهروندی و توسعه اجتماعی می باشد؛ همچنین با توجه به رگرسیون چندگانه تبیین کننده متغیر توسعه اجتماعی، ضریب همبستگی چندگانه (R) معادل ۰/۵۲ است که بیانگر همبستگی و ارتباط پنج متغیر حقوق مدنی، حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی، حقوق فرهنگی و حقوق جنسیتی از ابعاد حقوق شهروندی با متغیر «توسعه اجتماعی» است. ضریب تعیین (R^2) نیز ۲۷ درصد محاسبه‌شده است. به این معنی که حدود ۲۷ درصد از تغییرات متغیر «توسعه اجتماعی» توسط آگاهی از حقوق شهروندی تبیین می‌شود و ۷۳ درصد باقیمانده مربوط به سایر عواملی است که در این تحقیق مورد آزمون قرار نگرفته است.

واژگان کلیدی: *توسعه، توسعه اجتماعی، حقوق شهروندی، جامعه مدنی، توسعه سیاسی*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۱۲/۲۲

[۱] - عضو هیت علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه شاهد تهران(ab.bagheri@yahoo.com)

[۲] - کارشناس ارشد جامعه شناسی و پژوهشگر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاددانشگاهی (نویسنده ی مسئول)- (sajjadmarjani@gmail.com)

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

مقدمه و بیان مسئله

توسعه اجتماعی[1] یکی از ابعاد اصلی فرایند توسعه و بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی در راستای دستیابی به عدالت اجتماعی[2] ایجاد یکپارچگی و انسجام اجتماعی، افزایش کیفیت زندگی و ارتقا کیفیت انسان‌ها است (کلانتری، ۱۳۷۷: ۲۱۱) به نظر می‌رسد که در جامعه در حال گذار ایران توجه به توسعه اجتماعی از اهمیت و ضرورت علمی و اجتماعی خاصی برخوردار است. عبدالهی (۱۳۸۲) می‌گوید ساختارهای اجتماعی غالب در جامعه با ارزش‌ها و اهداف عام مورد توجه مردم به‌ویژه جوانان مطابقت ندارد و به همین علت هنجارشکنی واپس‌گرایی، روندی رو به افزایش است. چنانچه تحولات و اصلاحات ساختاری صورت نگیرد و توسعه اجتماعی به معنی تحکیم اجتماع عام، تقویت انسجام، همبستگی، اخلاق عمومی، جامعه مدنی، اعتماد اجتماعی و بسط هرچه بیشتر سرمایه اجتماعی تحقق نیابد در آینده‌ای نه چندان دور علاوه بر آسیب‌ها و نابسامانی‌های اجتماعی با طغیان نسل جوان نیز روبه‌رو خواهیم شد (عبدالهی، ۱۳۸۲: ۱۰)؛ بنابراین اندیشمندان اجتماعی باید روی مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و معرف‌های توسعه اجتماعی و مکانیسم‌های تحقق آن کار کنند و مسئولان برنامه‌ریزی نیز نتایج حاصل از این تحقیقات را به کار گیرند تا توسعه اجتماعی به عنوان یکی از ابعاد بسیار مهم توسعه متوازن و همه‌جانبه ایران، هم در بعد علمی و هم در بعد عملی_ اجرایی مورد توجه قرار گیرد.

توسعه به عنوان واقعیت و هدف غایی و مدلی متعالی همیشه برای جوامع توسعه‌نیافته خواستنی و مورد مطالبه بوده است. دستیابی به توسعه نیازمند، بررسی راهکارهایی اساسی در جهت نیل به آن است. وجود منابع مختلف در جوامع توسعه‌نیافته، از زمینه‌های اساسی و مهم برای توسعه محسوب می‌شود. آگاهی از حقوق شهروندی از جمله مفاهیم مورد علاقه اندیشمندان علوم اجتماعی است که در سال‌های اخیر بحث و پژوهش در مورد آن افزایش‌یافته و از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار گشته و رابطه آن با پدیده‌های مختلفی چون دموکراسی، جامعه مدنی، آسیب‌های اجتماعی، آموزش، سلامت، توسعه اجتماعی و اقتصادی و ... مورد بررسی قرارگرفته است.

توسعه اجتماعی به مثابه فرایندی که با ایجاد تحول در ساختار جامعه، ظرفیت آن را برای تأمین نیازهای اعضای آن ارتقا می‌دهد، مستلزم شهروندانی آگاه و متعهد به حقوق و وظایف خود و برخوردار از مهارت‌های ارتباطی، شناختی و عاطفی است که از کارایی بالایی برای تعامل با نظام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی خویش برخوردارند. توسعه اجتماعی مستلزم کیفیتی در جامعه است

[1] Social Development
[2] social justice

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

که بر مبنای آن، شهروندان نگرشی مسئولانه، باز اندیشانه، پیشروانه و خلاقانه به مسائل پیرامون خویش یافته و با شناسایی ظرفیت‌ها و محدودیت‌های جامعه خویش، برای اعتلای آن می‌کوشند. بر این اساس، هر نوع استراتژی و برنامه‌ای برای توسعه اجتماعی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی مستلزم قدرت بخشی به اعضای (شهروندان) آن جامعه و مهیا کردن مهارت‌هایی برای آن‌هاست تا به کمک آن‌ها تغییرات مطلوب را ایجاد کنند (ذکائی،۱۳۹۱: ۱۵). شهروندی[1]مفهومی است که با مسئولیت و مسئولیت‌پذیری آحاد جامعه همراه است. در جامعه مدنی[2] شهروندی دریافته است که بی‌مسئولیتی انسان‌های پیرامونی، او را در مسیر پر نوسانی قرار می‌دهد و چنانچه خود نیز نسبت به پدیده‌های پیرامونی بی‌مسئولیت باشد، محیط زندگی خود و دیگران را دچار آسیب می‌کند. زیباترین احساس خوشایند در مقوله شهروندی، تلاش برای همکاری، تعاون و بار مسئولیت خود و دیگران را به دوش کشیدن است (هزارجریبی، ۱۳۹۰: ١٦). شهروندی مقوله‌ای است که با مفهوم فرهنگ هر جامعه گره خورده و از آنجاکه فرهنگ هر مرزوبوم ناشی از فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی وضعیت اقتصادی آن جامعه است، فرهنگ هر جامعه‌ای کاملاً منحصربه‌فرد و هر فرهنگی نیز شهروند ویژه خود را می‌طلبد. شهروند به کسی گفته می‌شود که به حقوق فردی و جمعی خود واقف است، به آن عمل می‌کند و از آن طریق مطالبه می‌کند. پس شهروندی به معنای مجموعه‌ای از آگاهی‌های حقوقی فردی و اجتماعی است.

حقوق شهروندی آمیخته‌ای از وظایف و مسئولیت‌های افراد در قبال یکدیگر، شهر و دولت است و شامل حقوق سیاسی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی می‌شود. به مجموعه‌ی این حقوق و مسئولیت‌ها "حقوق شهروندی " اطلاق می‌شود (ساعی ارسی، ۱۳۹۱). فردی که خود را شهروند می‌داند و در هویت شهروند قرار می‌گیرد، دارای مجموعه‌ای به‌هم‌پیوسته‌ای از آگاهی‌ها، تصورات و انتظارات است که در رابطه او با محیط اجتماعی‌اش را تعریف و تنظیم می‌کند. شهروند برای خود حقوقی قائل است و آن را دائماً از مسئولان طلب می‌کند. شهروند واقعی با آگاهی از توانایی‌ها و نیازهای خود و با توجه به شرایط اجتماعی جامعه‌اش، درصدد است تا بر محیط اجتماعی زندگی‌اش نظارت کند و در مواقع لزوم به تغییر شرایط و محیط پیرامونش بپردازد. لذا شهروند واقعی باید از حقوق شهروندی خود مطلع باشد. این آگاهی باید تا حدی باشد که شهروند را به تحرک وادارد و به وی قدرت فعال شدن در محیط اجتماعی را بدهد (حسام، ۱۳۸۲: ۱۱) در چند دهه اخیر حقوق شهروندی به یکی از پیچیده‌ترین مسائل سیاسی و اجتماعی تبدیل‌شده و توجه

[1]-Citizenship
[2]-Civil society

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

متفکران و سیاستمداران زیادی را به خود جلب کرده است. جایگاه حقوق برای حل موفقیت‌آمیز مسائل مهم حکومت‌داری یعنی نیاز به توزیع عادلانه منابع و حفظ نظم بسیار حیاطی بوده و نقش مهمی را در حل برخوردهای اجتماعی ایفا کرده است. چرا که رعایت حقوق شهروندی منوط به شناسایی این حقوق در جامعه، چگونگی عمل به آن‌ها و نحوه ضمانت اجرایی آن‌هاست که خود عاملی مهم در جهت رشد شخصیت فردی و اجتماعی به شمار می‌رود. بر این اساس، آگاهی از حقوق شهروندی به فرد اجازه دخالت آگاهانه در سرنوشت خود را می‌دهد و منجر به احقاق حقوق خود و زندگی بهتر برای خود و دیگر اعضای جامعه می‌شود؛ بنابراین میزان آگاهی[1]افراد از حقوق و تعهداتشان و شیوه‌های فعال شدن آن‌ها در جامعه، در میزان تحقق شهروندی و ارتقاء آن نقش مؤثری دارد (شیانی، ۱۳۸۹: ۳۸).

با وجود این‌که بیش از یک قرن از مطرح‌شدن توسعه و نوسازی در ایران می‌گذرد هنوز ابهاماتی درزمینه مفهوم و هم در زمینه شاخص‌های توسعه و همچنین در زمینه برنامه‌ریزی‌های توسعه وجود دارد و هنوز مسائلی که صاحب‌نظران به آن پرداخته‌اند حل‌نشده‌اند. البته در این زمینه تلاش‌های صورت گرفته اما به نظر می‌رسد این تلاش‌ها بیشتر درزمینه فیزیکی و مادی و عمرانی بوده و کمتر به جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی توسعه توجه شده است. امروزه توسعه و پیشرفت از مباحث بسیار مهم و مطرح در عرصه برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان کشور محسوب می‌شود، در این راستا توسعه و پیشرفت اجتماعی نیز از ملزومات زندگی مدرن است، لازمه توسعه همه‌جانبه کشور توسعه مناطق مختلف کشور (استان‌ها) است، لذا از آنجائی که شهر رشت به‌عنوان پنج شهر کلان ایران از قطب‌های رشد و مراکز عمده صنعتی، خدماتی و ... بشمار می‌آید و نیز از قابلیت‌ها و پتانسیل‌های بالایی جهت توسعه و پیشرفت اجتماعی برخوردار است و همچنین وسیع بودن طیف تأثیرگذاری این شهر بر شهرستان‌های هم‌جوار به خاطر مرکز استان بودن و همین‌طور تأثیر آن بر دیگر شهرهای کشور به دلیل توریستی بودن است. ازاین‌رو سؤال اصلی این تحقیق بررسی وضعیت توسعه اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی در شهر رشت می باشد و اینکه آگاهی از حقوق شهروندی به چه میزان تغییرات توسعه اجتماعی را می‌تواند تبیین نماید؟

مبانی نظری

امروزه توسعه یکی از مهم‌ترین موضوعات مورد بحث در کشور ما و سایر کشورهای درحال‌توسعه است. بی‌شک در جهان امروز، کشورهایی که از قافله پیشرفت و توسعه باز بمانند و هماهنگ با

[1]- awareness

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

حرکت رو به جلوی جهانی در این مسیر گام ننهند، توان ادامه حیات در عرصه جهانی را نخواهند داشت. رواج و رونق بحث های توسعه‌ای در تمام محافل علمی و مدیریتی در تمام سطوح، خود گواه اهمیت این مسئله است. در این میان صاحب‌نظران متعددی به ارائه دید گاههای خود در این زمینه پرداخته‌اند و هر کدام از منظر خود به بررسی این مهم، پرداخته‌اند. یکی از دلایل تعدد بحث های توسعه‌ای در بینابینی بودن این رشته است. توسعه را می‌تواند از رشته هایی به حساب آورد که در حوزه‌های گوناگون علمی قابل بحث و تبیین است. توسعه، در علومی نظیر اقتصاد، علوم سیاسی، امور فرهنگی و جامعه‌شناسی مورد بررسی قرارگرفته و اندیشمندان هر کدام از این حوزه ها بنا به رویکرد خود، به توسعه اقتصادی، توسعه سیاسی، توسعه فرهنگی و...پرداخته‌اند. مفهوم "توسعه اجتماعی" ازجمله مباحثی است که بیشتر در حوزه جامعه‌شناسی قرار می‌گیرد و از جمله مفاهیمی است که اغلب، جامعه‌شناسان به آن عنایت دارند.

توسعه اجتماعی در منابع موجود با تعاریف و تعابیر متفاوتی به کار رفته است که معرف رویکردهایی متفاوت همچون رهیافتهای عام و خاص و همچنین تقسیم‌بندی ایدئولوژیک توسعه اجتماعی بر اساس دیدگاه‌های رفاه گرا و مارکسیستی است. برای مثال؛ نظریه‌پردازان رفاه گرا، به اصل کلی توسعه اجتماعی در حرکت به‌سوی کیفیت بیشتر زندگی، اعتقادی راسخ دارند. از جمله وارنر[1](۱۹۸۹) معتقد است که توسعه اجتماعی عبارت است از امکانات رفاهی برای زندگی بهتر مردم جامعه. ماکس وبر[2]ضمن تبیین ارتباط میان توسعه اجتماعی با شانس زندگی، بر این نظر پافشاری می‌کند که شانس زندگی عبارت است از امکان دستیابی به شرایط زندگی مناسب تر و تجربیات زندگی شخصی بهتر؛ از سوی دیگر میلز و گرت[3] گستره زیادی برای مفهوم شانس زندگی قائل شده‌اند که شامل هر چیزی است که امکانات زندگی از یک سالگی تا شانس دیدن هنر های زیبا، تندرستی، رشد و ... را فراهم می‌کند. همچنین از نظر سازمانهای بین‌المللی همچون سازمان ملل متحد با استناد به گزارش های توسعه انسانی- اجتماعی، هدف نهایی توسعه، ارائه فرصت‌های مناسب به مردم برای زندگی بهتر از طریق دسترسی به تسهیلات آموزشی، بهداشتی، رفاهی، تغذیه، مسکن، اشتغال و مانند آن است. در مقابل این نظر، دیدگاه‌های مارکسیستی بر ارزش‌های مبتنی بر مساوات اجتماعی در بحث توسعه اجتماعی تأکید کرده‌اند. دونگ کیم[4] توسعه اجتماعی را درجه ای از ساختار اجتماعی می‌داند که به اکثریت مردم محروم جامعه نه تنها اجازه

[1]- warner
[2] - weber
[3] - mills, gareth
[4] - dong kim

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

تقاضا برای برخورداری از منابع ملی را می‌دهد بلکه در جهت رسیدن به آن هدف، آن‌ها را یاری می‌کند. از نظر او اگر تغییر ساختاری جامعه در مسیری باشد که فرصت‌های لازم را برای دست‌یابی توده محروم به سهم خود از منابع ملی در اختیار آن‌ها قرار دهد، این مسیر، در اصل همان فرایند توسعه است. در واقع، فرایند توسعه اجتماعی از دیدگاه این رهیافت، فرایندی است عاری از استعمار و استثمار خارجی در جامعه (ارمکی، ۱۳۹۰: ۱۰– ۱۱).

استس[1](۲۰۰۱)، معتقد است که توسعه اجتماعی یک حوزه میان رشته ای است که در جستجوی بهبود رفاه مادی و اجتماعی است و این هدف با مشارکت مردم تا بالاترین حد ممکن بدست می‌آید. به اعتقاد جانستون[2] توسعه اجتماعی به معنای تقویت جامعه مدنی (افزایش ظرفیت و تنوع سازمانی، تعامل گروه‌های اجتماعی و ...) است. نانسی[3] توسعه اجتماعی را مربوط به رعایت حقوق اجتماعی از جمله حق برخورداری از محیط سالم و سهم مساوی از فواید رشد اقتصادی می‌داند. استیگلیتز[4] توسعه اجتماعی را توانایی هر جامعه برای حل صلح آمیز تضادها به هنگام اختلاف منافع می‌داند. بانک جهانی نیز توسعه اجتماعی را در مردم سالاری، مسئولیت‌پذیری حکومت ها، مشارکت پایدار، توانمند سازی گروه‌های حاشیه ای و ... می‌داند (موسایی، ۱۳۸۸: ۱۰۳). به طور کلی درباره مفهوم و چیستی توسعه می‌تواند چنین برداشت نمود که؛ توسعه فرایند ارتقاء و اعتلای مادی و معنوی جامعه در راستای اهداف و مقاصد مطلوب است که زمینه مناسب برای تعالی همه‌جانبه انسان‌ها فراهم می‌سازد. توسعه یک فرایند مستمر و همیشگی است؛ بنابراین جامعه‌ای که به مرحله نهایی توسعه رسیده باشد، وجود خارجی ندارد.

یکی از محققان علوم اجتماعی به اسم "پایوا"، افزایش ظرفیت و توانایی مردم برای فعالیت مداوم در جهت تأمین رفاه خود و جامعه و تحول نهادهای اجتماعی در جهت رفع نیازهای مردم در تمام سطوح، به خصوص سطوح پایین را، دو بعد اصلی توسعه‌ی اجتماعی می‌داند (کلانتری، ۱۳۷۷). از دیدگاه او ارتباط نزدیکی بین توسعه‌ی اجتماعی و عدالت اجتماعی وجود دارد. هدف نهایی توسعه‌ی اجتماعی دستیابی به جامعه‌ای انسانی‌تر از طریق نهادها و سازمان‌هایی است که به‌طور مناسب پاسخگوی نیازهای مردم باشند.

یکی از کاملترین دسته‌بندی‌های تعاریف صورت گرفته از مفهوم توسعه‌ی اجتماعی کاری است که "تین[5]" و همکارانش (۱۹۹۸) انجام داده‌اند. آن‌ها تعاریف خود را مبتنی بر ویژگیهای ذاتی انواع

[1]- Estes
[2]- Johnston
[3] - Nancy
[4] - Stieglitz
[5] Thin

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

توسعه اجتماعی ارائه داده‌اند؛ مانند تعریف توسعه‌ی اجتماعی از بعد آسیب‌شناسی که با مسائل و نیازهای فقرا و گروه‌های حاشیه‌ای مرتبط با فرآیندهای اجتماعی همراه است و از کارکردهای مثبت آن می‌تواند به افزایش توانایی در تحلیل فقر اشاره کرد؛ و یا تعریف توسعه‌ی اجتماعی مبتنی بر انسجام اجتماعی که بر ایجاد و تقویت حقوق برابر و فرصت‌ها برای همه مردم تأکید دارد؛ اما آن تعریفی که از مجموعه تعاریف "تین" و همکارانش برای این مقاله مد نظر قرارگرفته است، آن تعریف از توسعه‌ی اجتماعی است که مبتنی بر ارائه‌ی خدمات است. خدماتی که بخش‌هایی مانند بخش بهداشت، بخش آموزش و غیره انجام می‌دهند و اهدافی مانند رفاه جامعه انسانی را در مفهوم توسعه اجتماعی جستجو می‌کنند (تین، ۱۹۹۸: ۸).

با توجه به تعاریف موجود می‌توانیم بگوییم، مفهوم توسعه‌ی اجتماعی فرآیندی است که دو هدف و کارکرد بنیادی دارد؛ **کارکرد نخست:** در این رویکرد آنچه از اهمیت برخوردار است، خواسته‌ها و امیال مادی–فیزیکی انسان‌ها، نظیر ثروت، رفاه و خدمات است. لذا در این رویکرد بر فعالیت‌ها و نهادهای بهداشت، تغذیه، خدمات و تأمین اجتماعی، اشتغال و... تأکید می‌شود. **کارکرد دوم:** به رسمیت شناختن گروه‌ها و افراد و حضور برابر آن‌ها در جامعه، اهداف فرهنگی و انسانی را دنبال می‌کند. این رویکرد اهداف فرهنگی نظیر مشارکت، انتخاب، آزادی، خلاقیت و برابری را مد نظر دارد.

توسعهٔ اجتماعی زمانی صورت می‌پذیرد که نهادهای مناسب و آگاهی بخش در جامعه تحقق یابد. این نهادها عبارت‌اند از: ۱- گسترش آموزش و پرورش، ۲- همگانی شدن آموزش و پرورش ۳- وجود مراکز آموزش فنی – حرفه ای، ٤- تلقی آموزش به‌عنوان شالوده حیاتی جامعه، ٥- پرورش روحیه آزادگی و آزادی خواهی، ٦- توجه روزافزون بر قوام خانواده، ۷- رعایت بهداشت فردی، خانوادگی و عمومی، ۸- ایجاد فضای مناسب برای زنان و مردان برای شرکت در فعالیت‌های اجتماعی – اقتصادی، ۹- امنیت اجتماعی گسترده، ۱۰- قداست کار وجود وجدان کاری در بین مردم و ۱۱- حضور نظم و انضباط کاری در زندگی (شهدادی، ۱۳۸۷: ۱٤۹–۱٤۸).

حقوق شهروندی

چگونگی وضعیت حقوق شهروندی در هر جامعه‌ای برآیندی از وضعیت شاخص‌های توسعه در آن جامعه است. تضمین حقوق شهروندی افراد جامعه توسط حکومت به شکلی که افراد جامعه احساس امنیت و آرامش برای استفاده از حقوق اجتماعی و سیاسی خود کنند؛ و نگران تعرض به حقوق خود نباشند از لوازم حکمرانی خوب در عصر جدید است که در آن تقسیم‌بندی عقیدتی، قومی، نژادی و مالی به‌عنوان مبنای بهره مندی از حقوق مدنی و سیاسی دیگر پذیرفته نیست در

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

فرهنگ علوم سیاسی شهروندی این‌گونه تعریف‌شده است: کسی که از حقوق مدنی یا امتیازات مندرج در قانون اساسی یک کشور برخوردار است واژه ای است که ریشه رومی دارد، در فارسی به شهروندی، همشهری، هم وطن، شهروند و انسان عضو اجتماع ترجمه شده است (آقابخشی، ۱۳۸۳: واژه شهروند).

شهروندی[1] همانطوری که روشن است از مشتقات شهر است. به باور برخی از کارشناسان، شهرنشینان هنگامی که به حقوق یکدیگر احترام گذارده و به مسئولیت‌های خویش در قبال شهر و اجتماع عمل نمایند «شهروند» ارتقاء یافته اند. مطالعه علمی شهروندی و فرهنگ آن از قرن ۱۹ شکل گرفته است. در زبان فارسی "وند " در اصطلاح شهروند نوعی مالکیت را برای اهالی و ساکنان یک شهر به عنوان صاحب و مالک آن، بیان می‌کند. در حوزه فرهنگ شهروندی، شهروندی شامل "مسئولیت‌پذیری شهری، قانون مند بودن شهروندان، هنجار پذیری از الگوهای شهرنشینی" شده است، در شکل‌گیری هویت فرهنگ شهروندی یکسری از نهادهای اجتماعی چون رسانه ها و مطبوعات، احزاب سیاسی و... با توجه به اهداف و کاربری هایشان در جامعه اثر گذارند. در تعریف شهروند می‌تواند گفت که شهروند کسی است که حقوق فردی و جمعی خود را می شناسد و از آن‌ها دفاع می‌کند، قانون را می شناسد و از آن‌ها دفاع می‌کند، قانون را می شناسد و به آن عمل می‌کند و از طریق آن مطالبه می‌کند، از حقوق معینی برخوردار است. می‌داند که فرد دیگری هم حضور دارد و دفاع از حقوق او یعنی دفاع از حقوق خودش و فردی که در امور شهر مشارکت دارد. پس شهروند نه تنها به معنای سکونت در یک شهر به مدت مشخص که به معنای مجموعه‌ایی از آگاهی‌های حقوقی، به فرد و اجتماعی است.

جهت رسیدن به یک زندگی پایدار، تحقق درجاتی از حقوق و تعهدات شهروندی که می‌تواند شدت درگیری شهروندان در امور مختلف را تحت تأثیر آگاهی از حقوق و تهدات، سرمایه اجتماعی، تعلق اجتماعی و سواد رسانه ای دانست. در عصری که به گونه‌ای جهانی پست مدرن می‌شود شهروند یک ایده خوش آتیه است چراکه اجزای تشکیل دهنده اش یعنی حقوق، مسئولیت‌ها و مشارکت سیاسی برای اراده امور انسان ضروری هستند. برای اینکه کشوری به درجه بالایی از توسعه نائل آید ناگزیر از فراگیر نمودن حقوق وظایف شهروندی از به عبارتی شهروندی ابزار رشد و توسعه فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است. یکی از شاخص‌های جوامع دمکرات و مشارکتی وجود درجاتی از آزادی، امنیت، رفاه، اعتماد اجتماعی و سرمایه اجتماعی است که تمامی این مقوله ها در شهروندی و تحقق آن در جامعه تجلی می‌یابد. شهروندی را می‌تواند

[1] Citizenship

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

منبعث از بحث برلین در باب آزادی به دو وجهه سلبی و ایجادی تقسیم کرد در وجهه سلبی زندگی و حقوق افراد باید از طرز و دخالت دیگران و در رأس آن دولت در امان بماند و در بعد ایجابی باید شرایط مشارکت افراد در سرنوشت سیاسی و اجتماعی جامعه فراهم شود آن چه در این جا مبنای ارزیابی قرار می‌گیرد نگرش شهروندان در باب حریم خصوصی و سبک زندگی، آزادی بیان و مشارکت سیاسی و انتخابت آزادی است. حقوق شهروندی عبارت است از برخورداری افراد یک جامعه از کلیه‌ی حقوق فردی و اجتماعی حقوق شهروندی آمیخته‌ای از وظایف و مسئولیت‌های افراد در قبال یکدیگر، شهر و دولت است. به مجموعه‌ی این حقوق و مسئولیت‌ها "حقوق شهروندی" اطلاق می‌شود (ساعی ارسی، ۱۳۹۱).

مرور پیشینه

– هزار جریبی (۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عوامل مؤثر بر آن باهدف بررسی آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عوامل مؤثر بر آن در بین زنان شاغل در شهرداری تهران تهیه کرده است. وی مسئله شهروندی و مسئله جنسیت را از مسائل مبتلا نه‌تنها جامعه ما بلکه متعلق به همه جوامع می‌داند که عوامل زیادی باعث از بین رفتن برابری بین زن و مرد در زمینه حقوق شهروندی شده و زنان در وضعیت نامساعدتری قرار داشته اند. روش تحقیق از نوع پیمایشی و بررسی اسنادی استفاده شده و تکنیک جمع آوری داده ها از نوع پرسشنامه محقق ساخته و ازنظریات نظریه‌پردازانی چون ترنر، مارکس، هابرماس و پارسونز کمک گرفته‌شده، در این مطالعه به رابطه بین آگاهی زنان از حقوق شهروندی با مؤلفه‌هایی چون پایگاه اجتماعی، حضور در عرصه اجتماعی، نگرشی به حقوق شهروندی و استفاده از رسانه های ارتباط جمعی مورد ارزیابی و سنجش قرارداده و نگارنده در نتایج تحقیق آورده که پاسخ گویان از آگاهی پایینی از حقوق شهروندی قرار دارند (۳۵ درصد).

– فیروز آبادی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان "مطالعه شاخص‌ها و رتبه ی توسعه اجتماعی در استان‌های کشور و رابطه‌ی آن با "سرمایه اجتماعی" با بررسی شاخصهای تعداد افراد به پزشک، تعداد افراد به تخت درمانی، سهم اشتغال در بخش صنعت، نرخ بیکاری، تعداد افراد به داروخانه، میزان شهرنشینی، درصد فارغ التحصیلان فنی و حرفهای، میزان مرگ ومیر اطفال زیر یک سال، ضریب جینی روستایی و ضریب جینی شهری، نرخ مشارکت اقتصادی (اشتغال)، نرخ باسوادی و امید به زندگی نتیجه می‌گیرد بین توسعه اجتماعی و برخی عناصر سرمایه اجتماعی شامل: اعتماد خصوصی و اعتماد عمومی رابطه ی معنی دار و معکوسی وجود دارد. همچنین بین توسعه اجتماعی

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

و برخی دیکر از عناصر سرمایه اجتماعی شامل: شبکه روابط درون گروهی، مشارکت های رسمی، مشارکت های غیر رسمی و اعتماد نهادی رابطه معناداری وجود ندارد.

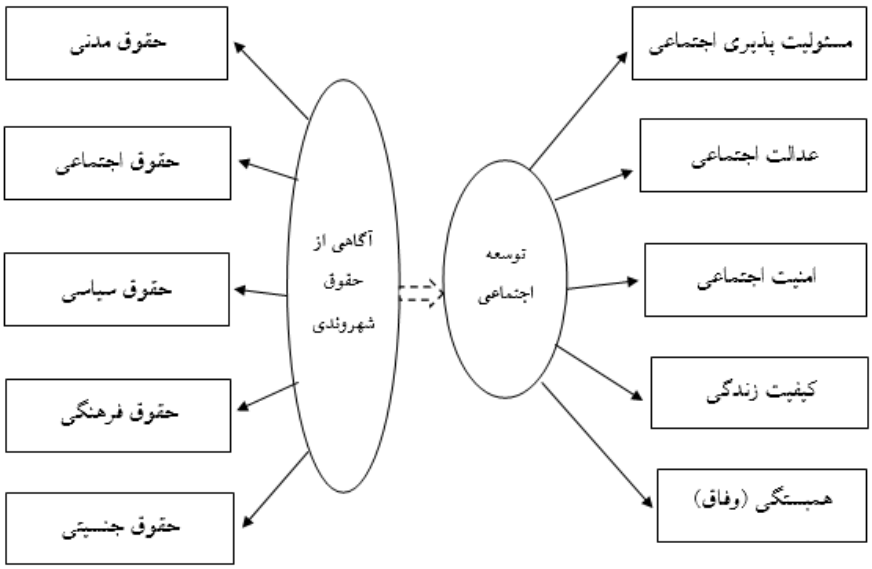
هانیمن[1](۲۰۱۰)، در تحقیقی با این عنوان "مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه اجتماع محلی" معتقد است که تقویت همبستگی اجتماعی از طریق توسعه و تقویت نگرش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سطح فردی یکی از بنیادی ترین همکاری ها در یک سیستم آموزشی است که می‌تواند فرایند توسعه اقتصادی و اجتماعی مشارکتی در یک منطقه را فراهم آورد. هانیمن در این تحقیق بیان می‌کند که باید به سیستم آموزشی توجه بیشتری کرد تا انگیزه استفاده از فهم و معرفت توسعه را در دانش آموزان به وجود بیاورد. اگرچه او معتقد است از این طریق نمی‌توانیم از فقر فردی رهایی یابیم ولی برای فرایند توسعه و پیشرفت جمعی مهم است.

استس[2](۲۰۰۰) مقاله ای با عنوان "روند توسعه اجتماعی در خاورمیانه، ۱۹۷۰–۱۹۹۷: جستجو برای مدرنیته" می‌گوید ملتهای خاورمیانه به پیچ تاریخی ای رسیده اند. سیستم های سیاسی و اقتصادی کهنه، رقابتهای قومی رقت انگیز، شعله‌ور شدن جنگهای درون منطقه‌ای، گسترش بنیادگرایی بسیاری از کشورهای منطقه ی خاورمیانه را از فرایند تحول آفرین که توسعه کشورهای جهان را شکل می‌دهد دور نگه داشته است. در واقع این تصور به وجود آمده است که هیچ معجزه ی توسعه‌ای در خاورمیانه رخ نمی‌دهد و تا حد بسیاری کشورهای این منطقه در پی در حاشیه ماندن از مدرنیته هستند. با این حال اگر کشورهای خاورمیانه بخواهند در قرن ۲۱ رشد یابند باید خود را با واقعیتهای پیچیده گسترش جهانی شدن و بین‌المللی شدن بازسازی کنند. استس در این مقاله به بررسی موفقیتها و شکستهای ۲۲ کشور خاورمیانه بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۷ می پردازد. همچنین رهبران اجتماعی منطقه، کشورهای کمتر توسعه‌یافته ازنظر اجتماعی و کشورهای با عملکرد متوسط را شناسایی می‌کند. عوامل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مرتبط با طبقه‌بندی توسعه‌ی کشورها نیز مورد شناسایی قرار می‌دهد.

[1]-Honeyman
[2]- Estes, R. J. (2000)

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

مدل (۱) مدل نظری پژوهش

فرضیه های پژوهش:

بین آگاهی از حقوق شهروندی و میزان توسعه اجتماعی در سطح شهر رشت رابطه وجود دارد.

تفاوت معناداری بین مردان و زنان ازنظر میزان توسعه اجتماعی وجود دارد.

تفاوت معناداری بین مردان و زنان ازنظر میزان آگاهی از حقوق شهروندی وجود دارد.

تفاوت معناداری بین مناطق مختلف شهر رشت ازنظر توسعه اجتماعی وجود دارد.

تفاوت معناداری بین مناطق مختلف شهر رشت ازنظر آگاهی از حقوق شهروندی وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

برای سنجش میزان توسعه اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی؛ از آنجاکه در پیمایش، پرسشنامه مطلوبترین و مرسوم ترین راه تهیه این ویژگی ها است، از این تکنیک رایج پیمایشی استفاده شده است. قابل ذکر است نگارنده جهت تدوین بخش مبانی نظری پژوهش؛ با توجه به مرور منابع و تحقیقات پیشین از روش کتابخانه‌ای (اسنادی) نیز بهره برده است. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق شهری شهر رشت بوده و با توجه به ساختار جامعه آماری؛ برای سنجش میزان آگاهی از حقوق شهروندی و توسعه اجتماعی در مناطق مختلف شهر رشت از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله‌ای استفاده شده است. نهایتاً، با فرمول کوکران حجم نمونه برابر با ۳۸٤ نفر انتخاب شده است.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

تعریف عملیاتی توسعه اجتماعی

توسعه اجتماعی بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه[1] به‌خصوص اخلاق توسعه اجتماعی، برای حصول به «همبستگی (وفاق) اجتماعی[2] و افزایش «کیفیت زندگی[3] در جهت برقراری «عدالت اجتماعی[4] و ارتقا ضریب «امنیت اجتماعی[5] است. بر اساس تعریف فوق و با مراجعه به تحقیقات ارمکی (۱۳۹۱)، پیران، محمدیان، قانعی راد (۱۳۸٤)، قایم پور (۱۳۸۹)، بابایی فرد (۱۳۸۹)، لطیفی و همکاران (۱۳۸۹)، بدرآبادی (۱۳۹۰)، موسایی (۱۳۸۸)، اسدپور (۱۳۹۳)، توران احمدی (۱۳۷۸)، نبوی و همکاران (۱۳۸۹) و فیروز آبادی و همکاران (۱۳۸۹) شاخص‌های توسعه اجتماعی در قالب ابعاد پنجگانه: همبستگی (وفاق) اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی است.

تعریف عملیاتی آگاهی از حقوق شهروندی

در پژوهش حاضر، متغیر آگاهی از حقوق شهروندی، در قالب مؤلفه‌های "حقوق مدنی " مانند برابری همه افراد در برابر قانون، "حقوق سیاسی" مانند برخوداری از حق رای مساوی، "حقوق اجتماعی" مانند لحاظ کردن مصالح و منافع همه اقشار، طبقات و گروه‌های اجتماعی در تصویب قوانین، "حقوق فرهنگی[6]" مانند احترام به تنوع فرهنگی شهروندان و "حقوق جنسیتی[7]" مانند حذف هرگونه تبعیض علیه زنان در ابعاد مختلف مورد سنجش قرار می‌گیرد. ازاین‌رو طبق تعاریف بالا، منظور از میزان آگاهی از حقوق شهروندی این است که افراد در ذهن خود در مورد حقوق شهروندی چه چیزهایی را می‌دانند و این دانسته ها چقدر با واقعیت تطابق دارند. حقوق شهروندی نیز به معنای مجموعه‌ای از حقوق سیاسی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی است که شهروند از آن برخوردار می‌شود. لذا بر طبق تعاریف بالا منظور از میزان آگاهی از حقوق شهروندی این است که افراد در ذهن خود درمورد حقوق شهروندی چه چیزهایی می‌دانند و این دانسته ها چقدر با واقعیت تطابق دارد.

برای سنجش میزان آگاهی دانشجویان از شهروندی، با بررسی تحقیق های شمس پور (۱۳۸۹)، مردانی (۱۳۹۱)، شیانی (۱۳۸۸) و داوودوندی (۱۳۸۸) مقیاسی چندبعدی طراحی شده است. این

[1]. Moral Development
[2]. Social Solidarity
[3]. Quality of life
[4]. Social justice
[5]. Social Security
[6]. Cultural rights
[7]. Gender rights

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

مقیاس با پرسشی "شما با هریک از موارد زیر تا چه اندازه موافقید؟" در زمینه انواع حقوق شهروندی اعم از حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی شهروندان آمده است. افرادی که بیشترین میزان موافقت (و در مواردی که گویه ها منفی هستند بیشترین میزان مخالفت را داشته باشند) یعنی از حقوق شهروندی بیشترین آگاهی دارند؛ بنابراین درمجموع در سه حد کم، متوسط و زیاد طبقه‌بندی شده‌اند. موارد مربوط به هر یک از ابعاد در زیر آمده است.

در این پژوهش به‌منظور تعیین اعتبار اندازه‌گیری از اعتبار محتوایی استفاده شده و برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ و تحلیل عاملی استفاده کرده ایم. برای ارزیابی گویه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و درنهایت گویه‌های دقیق‌تر انتخاب شدند مقدار این کمیت برای هر یک شاخص‌های تحقیق به شرح زیر است.

جدول شماره ۱: نتایج آزمون آلفای کرونباخ درباره متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش	تعداد گویه	ضریب آلفا
مفهوم توسعه اجتماعی	**۹۸**	**۷۷,۹۱**
مفهوم آگاهی از حقوق شهروندی	**۲۱**	**۷۹,۷۷**

مقدار آلفای کرونباخ مفهوم توسعه اجتماعی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های این مفهوم دارای ضریب آلفا مطلوب و مورد قبولی است (Alpha=۷۷,۹۱)، بنابراین گویه های این متغیر از پایایی لازم برخوردار است؛ و همچنین مقدار آلفای کرونباخ مفهوم آگاهی از حقوق شهروندی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های این مفهوم دارای ضریب آلفای مطلوب و مورد قبولی است (Alpha=۷۹,۷۷)، بنابرین گویه های این متغیر از پایایی لازم برخوردار است.

یافته های پژوهش

از مجموع ۳۹۰ شهروند مورد مطالعه در این پژوهش، ۵۳,۸ درصد را مردان و ٤٦,۲ درصد را زنان تشکیل داده‌اند؛ و از این تعداد بیشتر افراد مورد بررسی یعنی ٦٥,٤ درصد متاهل بودند و همچنین ٤١ درصد از پاسخ گویان دیپلم و ٣٤,٦ درصد لیسانس داشتند، در حالی افرادی که تحصیلات کارشناسی ارشد به بالا داشتند فقط ۸,۵ درصد بوده‌اند و بیشتر در گروه سنی کمتر از ۲۵ سال قرار داشتند و اینکه پاسخگویان از سه منطقه (۱، ۳ و ۵) متفاوت شهر رشت به‌صورت برابر و تصادفی از طریق نمونه گیری خوشه ای انتخاب شده است.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

بررسی وضعیت توسعه اجتماعی

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی و درصدی سازه توسعه اجتماعی برحسب جنس

توسعه اجتماعی	پسر		دختر		کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کم	٦٥	١٦/٧	٤٦	١١/٨	١١١	٢٨/٥
متوسط	١٣٥	٣٤/٦	١١٤	٢٩/٢	٢٤٩	٦٣/٨
زیاد	١٠	٢/٦	٢٠	٥/١	٣٠	٧/٧
کل	٢١٠	٥٣/٨	١٨٠	٤٦/٢	٣٩٠	٠/١٠٠
میانگین	نما		حداقل	حداکثر	بازه نظری	
٢٦٠/٩٤	٢٤٢		١٤٤	٤٤٨	٩٩ تا ٤٩٥	

جدول فوق بیانگر توزیع فراوانی و درصدی سازه توسعه اجتماعی برحسب جنس است. بر اساس نتایج این جدول ۲۸/۵ درصد پاسخگویان توسعه اجتماعی را در حد «کم»، ٦٣/٨ درصد پاسخگویان، توسعه اجتماعی را در حد «متوسط» و ۷/۷ درصد پاسخگویان، توسعه اجتماعی را در حد «زیاد» دانسته‌اند.

بررسی وضعیت آگاهی از حقوق شهروندی

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی و درصدی سازه آگاهی از حقوق شهروندی برحسب جنس

آگاهی از حقوق شهروندی	پسر		دختر		کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کم	٦٩	١٧/٧	٦٥	١٦/٧	١٣٤	٣٤/٤
متوسط	١٠٠	٢٥/٦	٩٠	٢٣/١	١٩٠	٤٨/٧
زیاد	٤١	١٠/٥	٢٥	٦/٤	٦٦	١٦/٩
کل	٢١٠	٥٣/٨	١٨٠	٤٦/٢	٣٩٠	٠/١٠٠
میانگین	نما		حداقل	حداکثر	بازه نظری	
٥٣/٧٤	٥٠		٣٢	٨٣	٢١ تا ١٠٥	

جدول فوق بیانگر توزیع فراوانی و درصدی مؤلفه حقوق شهروندی برحسب جنس پاسخ گویان است. بر اساس نتایج این جدول ٣٤/٤ درصد پاسخگویان میزان آگاهی از حقوق شهروندی را در حد «کم»، ٤٨/٧ درصد پاسخگویان، حقوق شهروندی را در حد «متوسط» و ١٦/٩ درصد پاسخگویان، حقوق شهروندی را در حد «زیاد» دانسته‌اند.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

سنجش رابطه آگاهی از حقوق شهروندی و میزان توسعه اجتماعی

جدول شماره ٤: آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر آگاهی از حقوق شهروندی و توسعه اجتماعی

آزمون رابطه‌ای	تعداد	سطح معناداری	ضریب همبستگی
پیرسون	۳۹۰	۰/۰۰	۰/٤٦**

**با سطح معناداری کمتر از یک درصد

جدول فوق آزمون رابطه‌ای پیرسون بین دو متغیر فاصله ای آگاهی از حقوق شهروندی و میزان توسعه اجتماعی در شهر رشت را نشان می‌دهد. مقدار ضریب همبستگی بین دو متغیر برابر با ۰/٤٦ است. از آنجایی که بر اساس خروجی این جدول مقدار سطح معناداری برابر ۰/۰۰ (کمتر از ۰/۰۵) است؛ لذا به این صورت استنتاج می‌شود که بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد.

سنجش تفاوت میانگین بین مردان و زنان از نظر میزان توسعه اجتماعی

جدول شماره ٦: مقایسه میانگین میزان توسعه اجتماعی در بین پاسخگویان مرد و زن

جنس / توسعه اجتماعی	تعداد پاسخگویان	میانگین	آماره تی	سطح معناداری
مرد	۲۱۰	۲٥٦/۹۳	-۱/۷۲	۰/۰۹
زن	۱۸۰	۲٦٥/٦۰		

بر اساس جدول فوق میانگین میزان توسعه اجتماعی در بین پاسخگویان مرد ۲٥٦/۹۳ و در بین پاسخگویان زن ۲٦٥/٦۰ است. آماره تی برابر با ۱/۷۲- و سطح معناداری برابر با ۰/۰۹ است. از آنجایی که سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ است؛ لذا این تفاوت میانگین بین پاسخگویان مرد زن معنادار نمی‌باشد و قابلیت تعمیم دهی به کل جامعه آماری ما را ندارد.

سنجش تفاوت میانگین بین مردان و زنان از نظر میزان آگاهی از حقوق شهروندی

جدول شماره ۷: مقایسه میانگین میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین پاسخگویان مرد و زن

جنس / آگاهی از حقوق شهروندی	تعداد پاسخگویان	میانگین	آماره تی	سطح معناداری
مرد	۲۱۰	۲٥٦/۹۳	۱/۳۲	۰/۱۳٦
زن	۱۸۰	۲٦٥/٦۰		

بر اساس جدول فوق میانگین میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین پاسخگویان مرد ٥٤/٤٦ و در بین پاسخگویان زن ٥۲/۹۰ است. آماره تی برابر با ۱/۳۲ و سطح معناداری برابر با ۰/۱۸ است. از

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

آنجایی که سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ است؛ لذا این تفاوت میانگین بین پاسخگویان مرد زن معنادار نمی‌باشد و قابلیت تعمیم دهی به کل جامعه آماری ما را ندارد.

سنجش تفاوت میانگین بین مناطق مختلف شهر رشت از نظر توسعه اجتماعی

جدول شماره ۸: آزمون تفاوت میانگین میزان توسعه اجتماعی در بین مناطق مختلف شهر رشت (تحلیل واریانس)

متغیر		مجموع مجذورات	درجه آزادی	آماره F	سطح معناداری
میزان توسعه اجتماعی	بین گروهی	۲۹۶۴۲۰/۰۴	۲	۸۸/۷۵	۰/۰۰
	درون گروهی	۶۴۶۲۸۱/۳۶	۳۸۷		
	کل	۹۴۲۷۰۱/۴۰	۳۸۹		

برای آزمون فرضیه فوق از آزمون پارامتریک تحلیل واریانس یک طرفه (Anova) استفاده شده است. بر اساس جدول فوق آماره F برابر با ۸۸/۷۵ و سطح معناداری برابر با ۰/۰۰ است. از آنجایی که مقدار سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است؛ فرض صفر رد می‌گردد و بین مناطق مختلف شهر رشت در میزان توسعه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد .

آزمون های مقایسه های چندگانه تعقیبی (Post Hoc)

جدول تحلیل واریانس، تنها به ما می‌گوید که اختلاف بین میانگین مناطق معنی دار است؛ اما به ما نمی‌گوید که اختلاف بین کدام جفت از منطقه ها معنی دار است. بر این اساس از آزمون های تعقیبی برای پی بردن به وجود این تفاوت ها استفاده شده است.

جدول شماره ۹: آزمون برابری واریانس گروه ها در بین مناطق مختلف شهر رشت

آماره لوین	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
۳۵/۲۸	۲	۳۸۷	۰/۰۰

جدول فوق برای پی بردن به این مسئله که آیا واریانس گروه ها با یکدیگر برابر است یا خیر مورد استفاده قرار می‌گیرد. از آنجایی که سطح معناداری برابر با ۰/۰۰ (کوچکتر از ۰/۰۵) است؛ لذا نتیجه گرفته می‌شود که واریانس گروه ها با یکدیگر برابر نیست و باید از یکی از آزمون های تعقیبی واریانس نابرابر استفاده کرد.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

جدول شماره ۱۰: آزمون تعقیبی دانت تی ۳ میان مناطق شهر رشت برحسب مقایسه میانگین میزان توسعه اجتماعی

مناطق شهر رشت	اختلاف میانگین	سطح معناداری
منطقه یک منطقه سه	۱۷/۲۸*	۰/۰۰
منطقه پنج	٦٥/١٨*	۰/۰۰
منطقه سه منطقه پنج	٤٧/٨٩*	۰/۰۰

نتایج آزمون دانت تی ۳ بیانگر آن است که تفاوت میانگین بین هر سه منطقه در مقایسه دوتایی وجود دارد. بر اساس یافته های جدول فوق، میزان توسعه اجتماعی منطقه یک، بیشتر از مناطق سه و پنج و میزان توسعه اجتماعی منطقه سه بیشتر از منطقه پنج است.

سنجش تفاوت میانگین بین مناطق مختلف شهر رشت از نظر آگاهی از حقوق شهروندی

جدول شماره ۱۱: آزمون تفاوت میانگین میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین مناطق مختلف شهر رشت (تحلیل واریانس)

متغیر	مجموع مجذورات		درجه آزادی	آماره F	سطح معناداری
آگاهی از حقوق شهروندی	بین گروهی	۲۹۸۵۱/۷۰	۲	۲٦۲/۰۲	۰/۰۰
	درون گروهی	۲۲۰٤٥/۱٥	۳۸۷		
	کل	٥۱۸۹٦/۸٤	۳۸۹		

برای آزمون فرضیه فوق از آزمون پارامتریک تحلیل واریانس یک طرفه (Anova) استفاده شده است. بر اساس جدول فوق آماره F برابر با ۲٦۲/۰۲ و سطح معناداری برابر با ۰/۰۰ است. از آنجایی که مقدار سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است؛ فرض صفر رد می‌گردد و بین مناطق مختلف شهر رشت در میزان آگاهی از حقوق شهروندی تفاوت معناداری وجود دارد.

آزمون های مقایسه های چندگانه تعقیبی (Post Hoc)

جدول شماره ۱۲: آزمون برابری واریانس گروه ها در بین مناطق مختلف شهر رشت

آماره لوین	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
۲۹/٥۹	۲	۳۸۷	۰/۰۰

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

از آنجایی که سطح معناداری برابر با ۰/۰۰ (کوچکتر از ۰/۰۵) است؛ لذا نتیجه گرفته می‌شود که واریانس گروه ها با یکدیگر برابر نیست و باید از یکی از آزمون های تعقیبی واریانس نابرابر استفاده کرد.

جدول شماره ۱۳: آزمون تعقیبی دانت تی ۳ میان مناطق شهر رشت برحسب مقایسه میانگین میزان آگاهی از حقوق شهروندی

مناطق شهر رشت	اختلاف میانگین	سطح معناداری
منطقه یک منطقه سه	۱۵/۳۸*	۰/۰۰
منطقه پنج	۲۰/۶۱*	۰/۰۰
منطقه سه منطقه پنج	۵/۲۴*	۰/۰۰

بر اساس یافته های جدول فوق، میزان آگاهی از حقوق شهروندی منطقه یک، بیشتر از مناطق سه و پنج و میزان آگاهی از حقوق شهروندی منطقه سه بیشتر از منطقه پنج است.

رگرسیون چندگانه تبیین‌کننده متغیر توسعه اجتماعی

برای مطالعه تأثیر هم زمان متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته از تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده می‌شود. در این تحلیل از روش گام به گام کمک گرفته‌ایم، در زیر به توصیف نتایج می‌پردازیم:

جدول شماره ۱۴: خلاصه مدل رگرسیونی چندگانه توسعه اجتماعی

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	مقدار F	سطح معناداری
۰/۵۲	۰/۲۷	۲۷/۸۲	۰/۰۰

جدول شماره ۱۵: ضرایب تأثیر مدل تبیین‌کننده توسعه اجتماعی

متغیرهای مستقل	ضریب رگرسیونی (B)	ضرایب استاندارد شده	T	سطح معناداری
حقوق مدنی	۱/۷۴	۰/۲۴	۴/۵۸	۰/۰۰
حقوق سیاسی	۱/۱۵	۰/۰۶	۱/۲۹	۰/۲۰
حقوق اجتماعی	۳/۶۱	۰/ ۲۳	۴/۷۵	۰/۰۰
حقوق فرهنگی	۰/۸	۰/۰۱	۰/۰۸	۰/۹۳
حقوق جنسیتی	۶/۲۲	۰/۲۴	۴/۸۴	۰/۰۰

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

طبق داده‌های جدول فوق، ضریب همبستگی چندگانه (R) معادل ۰/۵۲ است که بیانگر همبستگی و ارتباط پنج متغیر حقوق مدنی، حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی، حقوق فرهنگی و حقوق جنسیتی با متغیر «توسعه اجتماعی» است. ضریب تعیین (R2) نیز ۲۷ درصد محاسبه‌شده است. به این معنی که حدود ۲۷ درصد از تغییرات متغیر «توسعه اجتماعی» توسط پنج متغیر مذکور تبیین می‌شود و ۷۳ درصد باقیمانده مربوط به سایر عواملی است که در این تحقیق مورد آزمون قرار نگرفته است. مقدار سطح معناداری نیز صفر (کمتر از ۰/۰۵) است که بیانگر معنادار بودن کل مدل است؛ از پنج متغیر مستقلی که وارد معادله رگرسیونی شده به ترتیب حقوق مدنی (۰/۲٤)، حقوق جنسیتی (۰/۲٤) و حقوق اجتماعی (۰/۲۳) بیشترین تاثیر را بر توسعه اجتماعی داشته اند و حقوق فرهنگی و همچنین حقوق سیاسی از معادله خارج شده‌اند که در واقع در این تحقیق فقط تاثیر غیر مستقیم داشته اند.

نتیجه گیری

نتایج توصیفی: از مجموع ۳۹۰ شهروند مورد مطالعه در این پژوهش، ۵۳٫۸ درصد را مردان و ٤٦٫۲ درصد را زنان تشکیل داده‌اند؛ و از این تعداد بیشتر افراد مورد بررسی یعنی ٦٥٫٤ درصد متاهل بودند و همچنین ٤۱ درصد از پاسخ گویان دیپلم و ۳٤٫٦ درصد لیسانس داشتند، در حالی افرادی که تحصیلات کارشناسی ارشد به بالا داشتند فقط ۸٫٥ درصد بوده‌اند و بیشتر در گروه سنی کمتر از ۲٥ سال قرار داشتند و اینکه پاسخگویان از سه منطقه (۱، ۳ و ٥) متفاوت شهر رشت به‌صورت برابر و تصادفی از طریق نمونه گیری خوشه ای انتخاب شده است. نتایج داده‌ها از توصیف متغیر وابسته بیانگر آن است که ٦۸ درصد از پاسخگویان توسعه اجتماعی در حد متوسط می‌دانند. در بین پنج بعد در نظر گرفته‌شده برای توسعه اجتماعی (عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی، همبستگی اجتماعی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی)، بیشترین میزان توسعه اجتماعی مربوط به بعد همبستگی اجتماعی و پس از آن بعد مسئولیت‌پذیری اجتماعی بوده است.

بر اساس نتایج حاصل از متغیر مستقل یعنی میزان آگاهی از حقوق شهروندی شهروندان بیانگر این است که آگاهی از حقوق شهروندی در بین شهروندان شهر رشت متوسط رو به پایین است به اینصورت که ٥٥٫٦ درصد از پاسخ گویان آگاهی کمی از حقوق خود داشتند، ۳۷٫۷ درصد متوسط و ۷ درصد زیاد. در بین پنج بعد حقوق شهروندی (حقوق مدنی، حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی، حقوق فرهنگی و حقوق جنسیتی)، بیشترین میزان آگاهی در بعد حقوق اجتماعی با ٦۱٫۸ درصد متوسط و زیاد است.

نتایج استنباطی: نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که آگاهی از حقوق شهروندی و توسعه اجتماعی رابطه معنادار و مثبتی دارند، به این معنا که هر چه آگاهی از حقوق شهروندی

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

افزایش پیدا کند، توسعه اجتماعی در سطح شهر هم افزایش پیدا می‌کند. مقدار ضریب همبستگی بین دو متغیر برابر با ۰/٤٦ است. درنتیجه فرضیه اصلی تحقیق مبنی بر تأثیر آگاهی از حقوق شهروندی شهروندان بر توسعه اجتماعی در سطح شهر رشت تایید می‌گردد. این یافته بیانگر همسو بودن (هم جهت بودن) دو متغیر آگاهی از حقوق شهروندی و توسعه اجتماعی در یک مسیر است.

همچنین با توجه به رگرسیون چندگانه تبیین کننده متغیر توسعه اجتماعی، ضریب همبستگی چندگانه (R) معادل ۰/۵۲ است که بیانگر همبستگی و ارتباط پنج متغیر حقوق مدنی، حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی، حقوق فرهنگی و حقوق جنسیتی با متغیر «توسعه اجتماعی» است. ضریب تعیین (R2) نیز ۲۷ درصد محاسبه‌شده است. به این معنی که حدود ۲۷ درصد از تغییرات متغیر «توسعه اجتماعی» توسط پنج متغیر مذکور تبیین می‌شود و ۷۳ درصد باقیمانده مربوط به سایر عواملی است که در این تحقیق مورد آزمون قرار نگرفته است. مقدار سطح معناداری نیز صفر (کمتر از ۰/۰۵) است که بیانگر معنادار بودن کل مدل است؛ از پنج متغیر مستقلی که وارد معادله رگرسیونی شده به ترتیب حقوق مدنی (۰/۲٤)، حقوق جنسیتی (۰/۲٤) و حقوق اجتماعی (۰/۲۳) بیشترین تاثیر را بر توسعه اجتماعی داشته اند و حقوق فرهنگی و همچنین حقوق سیاسی از معادله خارج شده‌اند که درواقع در این تحقیق فقط تاثیر غیر مستقیم داشته اند. این کمیت در تحلیل مسیر به وضوح قابل مشاهده است.

نتایج آزمون مقایسه میانگین ها بین مناطق مختلف شهر رشت در میزان توسعه اجتماعی، تحلیل واریانس یک طرفه (Anova) نشان می‌دهد؛ بین مناطق مختلف شهر رشت در میزان توسعه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد و نتایج آزمون دانت تی ۳ بیانگر آن است که تفاوت میانگین بین هر سه منطقه در مقایسه دوتایی وجود دارد. میزان توسعه اجتماعی منطقه یک، بیشتر از مناطق سه و پنج و میزان توسعه اجتماعی منطقه سه بیشتر از منطقه پنج است. بدین گونه است که «تفاوت معناداری بین مناطق مختلف شهر رشت از نظر آگاهی از حقوق شهروندی وجود دارد». نتایج آزمون مقایسه میانگین ها، تحلیل واریانس یک طرفه (Anova) استفاده نشان می‌دهد؛ بین مناطق مختلف شهر رشت در میزان آگاهی از حقوق شهروندی تفاوت معناداری وجود دارد و نتایج آزمون دانت تی ۳ بیانگر آن است که تفاوت میانگین بین هر سه منطقه در مقایسه دوتایی وجود دارد. میزان آگاهی از حقوق شهروندی منطقه یک، بیشتر از مناطق سه و پنج و میزان آگاهی از حقوق شهروندی منطقه سه بیشتر از منطقه پنج است.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

تأملات تحلیلی و عملی

در کشور ما، به‌رغم پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی در دهه‌های گذشته و همچنین پتانسیل‌های موجود در قوانین کلان کشوری و سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه کشور در امر توسعه اجتماعی، شاهد تغییرات چندانی نسبت به دیگر حوزه‌ها به‌طور عینی نبوده‌ایم. این امر در مورد برنامه‌ها و سیاست‌های شهری نیز صادق است و با وجود اینکه سالها از مطرح شدن توسعه اجتماعی به‌عنوان آخرین بعد توسعه و فراگیرترین بعد توسعه می‌گذرد هنوز در فحوای ادبیات عملی سیاست‌های توسعه‌ای و همچنین متولیان اجتماعی، توسعه اجتماعی (کارکردها، مولفه‌ها و شاخص‌های مربوط به آن) تقریبا ناشناخته و آزمایش نشده است؛ بنابراین توجه مسئولان و متولیان امور برنامه‌ریزی توسعه‌ای باید نسبت به این بعد از توسعه لازم و ضروری است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که توسعه اجتماعی در مناطق مختلف شهر رشت که یکی از کلان شهرهای کشور است، به‌صورت نامتوازن بوده و تعادل و توازن در توسعه که همواره مورد تأکید نظریات توسعه بوده است در شهر رشت دیده نمی‌شود. توجه جدی برنامه ریزان و سیاست‌گذاران را می طلبد که به منظور کاستن از نابرابری‌های منطقه‌ای و تخصیص بهینه منابع مادی و فیزیکی بین مناطق مختلف و نیز تهیه و تدوین یک الگوی مناسب با هدف دستیابی به عدالت اجتماعی و رفاه برنامه‌هایی طراحی کنند تا شاهد توسعه همه‌جانبه در جامعه باشیم.

امروز وضعیت توسعه اجتماعی در جهان با توجه به اوضاع و احوال کشورها و دولت‌های متفاوت است. از آنجاکه در کشورهای حال توسعه اکثر امور مهم اقتصادی و اجتماعی با محوریت دولت‌ها و حاکمیت به‌طورکلی انجام می‌گیرد لاجرم بازیگر عمده و اصلی توسعه اجتماعی نیز دولت‌ها بوده‌اند. هرچند نقش مردم، نهادها و گروه‌های مردمی و اجتماعی غیردولتی بسیار مهم است لکن دولت با ظرفیت‌ها و پتانسیل‌ها و ابزاری که بر عهده دارند به همه امور در این زمینه جهت می‌دهد و مسئولیت اصلی را برعهده دارد درنتیجه محور نظریات توسعه تا همین اواخر دولت‌های نوساز و توسعه‌گرا بوده است نگاهی به برنامه‌های توسعه در ایران که در ٦٠ سال گذشته جاری بوده است نشان‌دهنده اصلی نقش دولت در کشورهای درحال‌توسعه در این زمینه است.

در رویکرد دولت‌محور توسعه، اراده سیاسی مبنا و موتور توسعه به‌حساب می‌آید نه مشارکت سیاسی و اجتماعی. منظور از اراده سیاسی، در اینجا به تعبیر مایکل تودارو تصمیم‌های قاطعانه، آگاهانه، هدف‌دار و مستقل، نتیجه‌گیری‌ها و انتخاب‌های مشخص مقام‌های سیاسی مملکت در زمینه هایی نظیر از بین بردن نابرابری، فقرو بیکاری از طریق اصلاحات مختلف در ساخت‌های اجتماعی و اقتصادی و نهادی است. (تودارو،١٣٦٦:٨٩٥).

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

آموزش حقوق شهروندی به‌عنوان یکی از ضرورتهای اساسی هر جامعه ملی و سهم اساسی آن در تحقق واقعی استانداردهای حقوق شهروندی بر همگان واضح و روشن است. بدیهی است که آموزش حقوق شهروندی و سازوکارهای ملی، منطقه‌ای و جهانی تضمین آن حقوق به اشخاص و گروههایی که به واقع حقوق و آزادی های شهروندی به آن‌ها تعلق دارد مسؤلیتی همگانی و یک استراتژی زیر بنایی و فاقد قید و بندهای زمانی و مکانی است. آموزش حقوق شهروندی، به این حقوق ضمانت و پشتوانه ای واقعی و مؤثر می بخشد و زمینه ایجاد جامعه مدنی جهانی را فراهم می‌آورد. در حقیقت آموزش حقوق شهروندی اعطای شناخت به کسانی است که بالفعل یا بالقوه در معرض نقض حقوق شهروندی اشان می باشند. حق آموزش حقوق شهروندی برخلاف بسیاری از حقوق مدنی و سیاسی، از آن جمله حقوقی نیست که خود به خود محقق گردد و هر دولت صرفاً از تعرض و مداخله به حریم آن منع گردد. حق آموزش حقوق شهروندی مستلزم تکلیف هر دولت به فراهم ساختن امکانات و زمینه‌های تحقق عینی آن حق است. بنابراین هر دولت مکلف است که البته در حد امکانات خود به آموزش حقوق شهروندی همت گمارد کما اینکه بایست از ایجاد مانع در راه آموزش حقوق شهروندی توسط سازمانهای غیردولتی و حتی نهادهای بین‌المللی احتراز ورزد.

هدف آموزش حقوق شهروندی توسعه و تقویت رعایت حقوق شهروندی از طریق آموزش و آشنایی با مکانیزمهای تضمینی جهت بر خورداری و مقابله با موارد نقض حقوق بشر و التزام و اجبار به رعایت آن تلقی می‌شود. از این منظر متغیر «آموزش حقوق شهروندی»، به‌عنوان متغیر مستقل و تأثیرگذار آنگونه که در پیکره اجتماع نمود واقعی یابد و چگونگی این تأثیرگذاری به صورتی که در چرخهٔ برنامه‌های درازمدت توسعه انسانی قرار گیرد، موردتوجه و تأکید است.

امید است نتایج حاصل از این تحقیق سهمی هرچند ناچیز در شناخت بهتر توسعه اجتماعی و چگونگی بهبود شاخص‌های آن در سطح جامعه و درنتیجه گام نهادن در مسیر توسعه همه‌جانبه کشور داشته باشد.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

منابع فارسی

ازکیا، مصطفی (۱۳۸٤) جامعه‌شناسی توسعه، تهران، نشر کلمه.

آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۱) بررسی و شناسایی شاخص‌های کاربردی توسعه اجتماعی (با استفاده از تکنیک دلفی)

آقابخشی، علی (۱۳۷٦) فرهنگ علوم سیاسی، تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.

بابایی فرد، اسدالله (۱۳۸۹) توسعه فرهنگی وتوسعه اجتماعی درایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷، ص ۷-٥٦

ببی، ارل. (۱۳۸٦)، روش های تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه رضا فاضل، انتشارات سمت، تهران، جلد اول، چاپ چهارم.

بلیکی، نورمن (۱۳۸۹) طراحی پژوهش‌های اجتماعی، ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.

پیت، ریچارد ویک، هارت ویک (۱۳۸۹) نظریه‌های توسعه، ترجمه مصطفی ازکیا و همکاران، تهران، نشر لویه، چاپ دوم.

تودارو، مایکل (۱۳۷۹). توسعه اقتصادی در جهان سوم. ترجمه‌ی غلامعلی فرجادی. تهران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه

لطیفی، غلامرضا، (۱۳۸۸)، دیدگاه‌هایی از توسعه، کتاب ماه علوم اجتماعی (نشریه)، آبان، شماره ۲۰

دواس، دی. ای (۱۳۸۸) پیمایش درتحقیقات اجتماعی، ترجمه نایبی هوشنگ، تهران، نشرنی. چاپ ۱۱.

دیاکیت، سیدیکی (۱۳۷۳) توسعه فقط مسئله فن سالارانه نیست، ترجمه احمد محقق، مجموعه کتاب توسعه، شماره ۳.

ذکائی، محمد سعید (۱۳۹۱) آموزش شهروندی و توسعه اجتماعی، تهران، انتشارات تیسا، ص ۱۱-۲۰

رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۹) توسعه و تضاد، کوششی جهت تحلیل انقلاب اسلامی و مسائل اجتماعی ایران، چاپ چهارم، تهران، شرکت سهامی انتشار.

زاهدی، محمدجواد (۱۳۹۰) توسعه و نابرابری، چاپ ششم، تهران: انتشارات مازیار.

ساعی ارسی، ایرج (۱۳۹۱). آموزش مطالعات اجتماعی (در دوره ی ابتدایی)، چاپ چهارم، ویرایش اول، تهران، بهمن برنا.

شمعدانی حق، علی (۱۳۸۰) " ابعاد روش های شناختی توسعه اجتماعی (شاخص‌های کمی و کیفی)" اولین همایش توسعه اجتماعی، برگزار کننده دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی

شهدادی، هرمز (۱۳٦۷) کاربرد شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی در برنامه‌ریزی توسعه، سازمان برنامه و بودجه.

شیانی، ملیحه و داودوندی، طاهره. (۱۳۸۹) تحلیلی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی شماره ۵.

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

شیانی، ملیحه و سپهوند، ابراهیم (۱۳۹۳) رادیو شهروندی؛ رابطه محتوای برنامه‌های رادیویی و آگاهی از حقوق شهروندی، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره دوم، شماره ۳.

عبدالهی، محمد (۱۳۸۰) توسعه اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسی امروزی، اولین همایش توسعهٔ اجتماعی، برگزار کننده دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی

عنبری، موسی (۱۳۹۳) جامعه‌شناسی توسعه از اقتصاد تا فرهنگ، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم.

فالکس، کیث (۱۳۹۰)، شهروندی، (ترجمه محمدتقی دلفروز)، انتشارات کویر.

فالکس، کیث (۱۳۸٤) حقوق شهروندی، ترجمه عبدالعزیز ویسی، تهران: انتشارات سیروان.

فیتس، پاتریک (۱۳۸۱) نظریه رفاه، ترجمه هرمز همایونفر، تهران، موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.

فیروزآبادی، احمد و همکاران (۱۳۸۹) مطالعه شاخص‌ها و رتبه ی توسعه اجتماعی در استآن‌های کشور و رابطه ی ان با سرمایه اجتماعی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷، ص ٦۵– ۷۵

قوام، عبدالعلی (۱۳۹۳) چالش‌های توسعه سیاسی؛ نشر قومس

کلانتری، خلیل (۱۳۷۷). " مفهوم و معیارهای توسعه‌ی اجتماعی ". مجله‌ی اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲، مرداد و شهریور.

کلانتری، صمد و گنجی محمد (۱۳۸٤) شاخص‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی درایران، فصلنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ی ۲۱۱ و ۲۱۲)

لطیفی، غلامرضا و داودوندی، طاهره. (۱۳۸۹) تأثیر جهانی شدن بر توسعه اجتماعی با تأکید بر شرایط اجتماعی ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۳، ص ۱۷۹– ۲۰۳.

لفت ویک؛ آدرین (۱۳۸٤) سیاست و توسعه در جهان سوم؛ ترجمه: علیرضا خسروی؛ موسسه مطالعات فرهنگی

محمد عبداللهی (۱۳۸۲) مفهوم توسعه اجتماعی، سیاست‌های توسعه اجتماعی، جلد سوم

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) سالنامه آماری ایران، تهران، مرکز آمار ایران.

مزارعی، یوسف (۱۳۹۲) سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مطالعه تطبیقی اصفهان و شهر کرد)، پایان نامه دکتری دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

موسایی، میثم (۱۳۸۸) رابطه توسعه اجتماعی و توسعه اقتصادی، راهبرد یاس، شماره ۲۰، ص ۹۶– ۱۱۸.

نکوروح؛ محمود (۱۳۸٤) عوامل توسعه غرب و علل توسعه‌نیافتگی ایران؛ نشر چاپخش

هزار جریبی، جعفر و امانیان، ابوالفضل، (۱۳۹۰)، آگاهی زنان از حقوق شهروندی و عومل مؤثر بر آن، مجله مطالعات پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۹، صص ۱۸–۱

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]

منابع لاتین

1. Chua, H.-w., A. K. Wong, et al. (2010). “Social development in Hong Kong: development issues identified by Social Development Index (SDI).” Social Indicators Research 95(3): 535-551
2. Estes, R. J. (2000). “Social development trends in the Middle East, 1970–1997: The search for modernity.” Social Indicators Research 50(1): 51-81.
3. Friedmann, John. (2002). the prospect of cities. Minneapolis: University of Minnesota Press. p 168
4. Gasper, Des, (2008), DENIS GOULET AND THE PROJECT OF DEVELOPMENT ETHICS: Choices in Methodology, Focus and Organization, Institute of Social Study.
5. Honeyman, c. a. (2010). “social responsibility and community development: lessons from the sistema de aprendizaje tutorial honduras international journal of educational development 39(6): 599-613.
6. Ladburry, S. & Kinear, R. 1995. Social Policy Research for Development. London: DAESCOR.
7. Lnoquchi, takashi, blondel, jean. (2007), citizens and the state: attitudes in western europr and east and southeast asia.
8. Ray, A. K. (2008). “India’s Social Development in a Decade of Reforms: 1990–91/1999–2000.” Social Indicators Research 87(3): 409-425.
9. Ray, A. K. (2008). “Measurement of social development: an international comparison” Social Indicators Research 86(1):٤٦-١
10. Rose Richard (1999) “how thing getting done in anti modern rossia” the work bank, stiglitz, josepe.e (2000) Thin, N., Good, T. & Hodgson, R. 1998. Social Development Policies Result and Learning: Experiences from European Agencies. UK Social Development Division.
11. Thin, N., Good, T. & Hodgson, R. 1998. Social Development Policies Result and Learning: Experiences from European Agencies. UK Social Development Division

[Downloaded from jpsd.hormozgan.ac.ir on 2026-11-21]